

Paweł Figlewicz*
Kraków

Księga gminna wsi Brzezowa (k. Dobczyc) jako źródło do poznania samorządu lokalnego (1904–1934)

Abstract

The main purpose of this article was to present, the functioning of the self-government of the Galician village by the example of the commune Brzezowa. The many issues related to the activities of local authorities have been analyzed: the practice of granting the right of belonging to a commune (“Heimathrecht”), ensuring the safety of residents, educational policies as well as maintenance of local roads. The source basis was the Book of Protocols of the Commune Council in Brzezowa for the years 1904–1934. In addition, research has been carried out at the National Archives in Kraków and at the Parish Archives in Dobczyce. The legal acts constituting the basis for the functioning of the city authorities could not be omitted. It was therefore possible not only to recreate the activities of local authorities, but also to show many aspects of the life of the inhabitants of this Galician vilage.

Keywords: Galicja, interwar period, local self-government, right of belonging to a commune

Słowa kluczowe: Galicja, okres międzywojenny, samorząd lokalny, prawo swojszczyzny

Wstęp

Dla historyka cennym źródłem do odtwarzania działalności samorządu lokalnego z drugiej poł. XIX wieku i pocz. XX są księgi gminne. Obowiązek ich prowadzenia nakładał § 48 ustawy gminnej z 12 sierpnia 1866 roku. Zawierały one uchwały z posiedzeń, pod którymi powinny znajdować się podpisy przewodniczącego, dwóch radnych i pisarza gminnego. Ponadto każdy radny dysponował prawem ich przeglądania. Należy również zaznaczyć, że rada mogła uchwalić swój regulamin obrad¹.

W przypadku gmin jednowioskowych ksiąg zachowało się stosunkowo niewiele. W odniesieniu do wsi Brzezowa dysponujemy księgą protokołów rady gminy obejmującą lata 1904–1934. Zawiera ona 164 ponumerowane

* Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, doktorant; e-mail: pfiglewicz@o2.pl; ORCID iD: 0000-0002-5117-4460

¹ J.R. Kasperek, 1884, s. 3–56.

karty, choć należy stwierdzić, że numeracja stron została zaburzona. Jednak wszystkie protokoły są kompletne². Tylko w jednym przypadku brakuje podpisów pod protokołem, pozostałe są podpisane przez wójta, asesorów, pisarza gminnego i wszystkich radnych obecnych na danym posiedzeniu. Radni niepiśmienni stawiali znak X przy swoim nazwisku, a poniżej umieszczono adnotację, kto podpisał się w ich imieniu (tj. imię i nazwisko pisarza gminnego)³. Niestety, oprócz księgi nie zachowały się żadne pomoce kancelaryjne, np. dzienniki podawcze. Trudno zatem stwierdzić, w jaki sposób prowadzono kancelarię i z jakiego systemu korzystano. Najprawdopodobniej mógł być to system chronologiczno-numerowy⁴.

Oprócz tego w karty tej księgi włożone zostały dwa świadectwa przynależności. Jedno z nich zostało wystawione przez Zwierzchność Gminy Wiśniowa, a drugie przez Zwierzchność Gminy Łęki i Bulina⁵. Należy też nadmienić, że w księdze znajduje się również deklaracja przekazania działek na drogę gminną⁶.

W artykule zostanie przeanalizowana zawartość księgi protokołów w oparciu o obowiązujące przepisy prawne. Najpierw będą omówione kwestie związane z funkcjonowaniem samorządu gminnego. W dalszej części rozprawy autor przedstawi praktykę przyznawania prawa przynależności, w oparciu o konkretne zapisy znajdujące się w księdze gminnej. Następnie analizie zostaną poddane zapisy dotyczące niektórych zadań własnych, takich jak: bezpieczeństwo mieszkańców, oświata, dbanie o lokalną infrastrukturę. Charakterystyka wspomnianych aspektów powinna dać odpowiedź na pytanie, czy i w jaki sposób można wykorzystać księgę gminną do odtworzenia dziejów miejscowości.

Położenie i przynależność administracyjna

Wieś Brzezowa położona jest w dolinie rzeki Raby i wchodzi obecnie w skład gminy Dobczyce (woj. małopolskie). W okresie staropolskim wieś stanowiła część królewskiej dobczyckiej. W czasie zaborów dotychczasowe starostwo podzielono na 4 sekcje i wystawiono na licytację. Sekcją obejmującą Dobczyce oraz wsie: Brzezowa, Kornatka, Targoszyna nabyli Jan Nepomuk i Franciszka Turnau (24 października 1818 r.)⁷. Wraz z tymi miejscowościami

² Dowodem na to są między innymi adnotacje Stanisława Czerwińskiego, który był właścicielem majątku w Gaiku znajdującego się w obrębie gminy katastralnej Brzezowa.

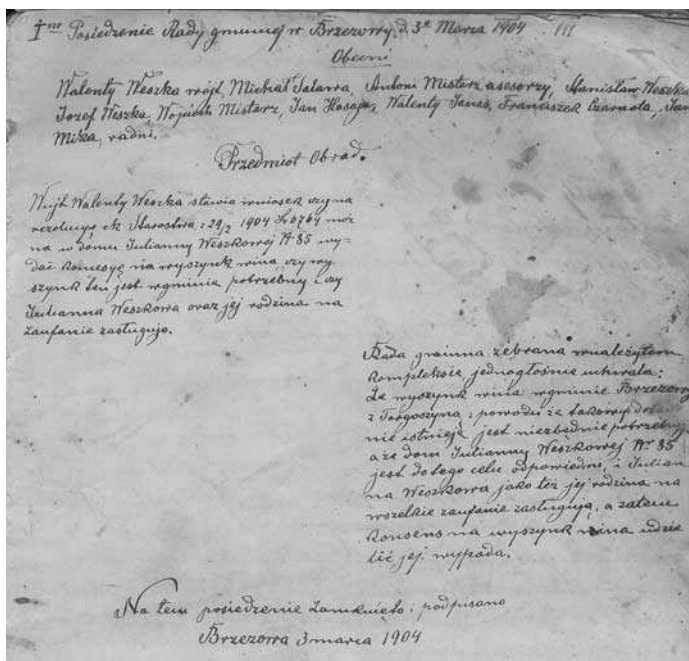
³ Archiwum prywatne E. Piwowarczyk-Moskal (AP EPM), „Księga Protokołów Rady Gminnej w Brzezowej 1904–1934” (dalej: Księga)

⁴ A. Górak, K. Łatawiec, 2012, s. 29.

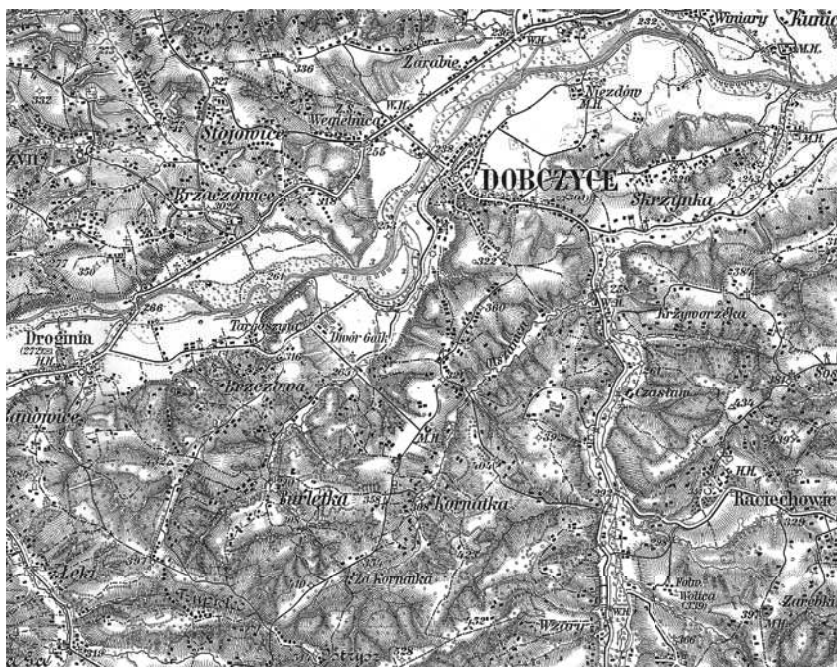
⁵ Wiśniowa położona jest w obecnie w powiecie myślenickim, oddalona o około 10 km na południe od Brzezowej. Od połowy XIX wieku aż do 1928 administracyjnie wchodziła w skład powiatu wielickiego. Łęki to niewielka wieś sąsiadująca w Brzezową. Z kolei Bulina jest obecnie przysiółkiem wsi Łęki. W omawianym okresie wchodziła w skład powiatu myślenickiego.

⁶ AP EPM, „Księga...”

⁷ K. Czemyński, 1870, s. 113–114.

Strona z Księgi protokołów Rady Gminy Brzezowa z lat 1909–1934

Mapa Dobzyc i okolic z 1909 r.

rodzina Turnau zakupiła również wójtostwa w Kornatce i Targoszynie.⁸ Pod względem administracyjnym Brzezowa stanowiła wówczas dominium.

W 1866 roku Brzezowa stała się siedzibą gminy noszącej nazwę Brzezowa i Targoszyna. W obrębie gminy katastralnej funkcjonował ponadto obszar dworski. W wyniku reformy administracyjnej utworzono także 74 powiaty polityczne, a także powiaty sądowe. Ostatecznie Brzezowa znalazła się w dobczyckim powiecie sądowym, który wchodził w skład politycznego powiatu wielickiego. U progu niepodległości połączono obszary dworskie i gminy⁹. Taki podział administracyjny utrzymał się do końca lat dwudziestych XX wieku, kiedy to zlikwidowano powiat wielicki. Brzezowa znalazła się wówczas w obrębie powiatu myślenickiego. W 1933 roku została uchwalona tzw. ustawa scaleniowa, w wyniku której zlikwidowano gminy jednowioskowe (tj. jednostkowe) i utworzono gminy zbiorowe¹⁰. Omawiana miejscowość jako gromada weszła w skład gminy Raciechowice¹¹. Warto również dodać, że przez cały ten czas Brzezowa i Targoszyna wchodziły w skład parafii dobczyckiej.

Władze gminy

Funkcjonowanie samorządu gminnego uregulowała ustawa z 12 sierpnia 1866 roku. Władze gminy tworzyły: rada gminy wybierana na trzyletnią kadencję i zwierzchność gminy na czele z naczelnikiem. Ustawa określała również liczbę radnych i sposób ich wyboru. Prawo wyborcze przysługiwało członkom gminy, czyli przynależnym do gminy i uczestnikom. Za tych ostatnich uznawano osoby posiadające nieruchomości lub też przedsiębiorstwo na terenie gminy, którzy podatek bezpośredni opłacali w gminie. Radnym mogła zostać osoba będąca członkiem gminy, która ukończyła 24 lata. Ponadto wybierano również zastępców radnych. Liczbę radnych określał § 14 omawianej ustawy i była ona uzależniona od ilości osób uprawnionych do głosowania. W gminie Brzezowa z Targoszyzną wybierano łącznie 12 radnych, po 4 z danego koła wyborczego. Oznacza to, że w omawianym okresie liczba uprawnionych do głosowania w danej gminie wahała się pomiędzy 51 a 200 osób¹². Nie dysponujemy jednak dokładną liczbą uprawnionych do głosowania. Na podstawie danych statystycznych możemy jedynie stwierdzić, że w 1904 miejscowość liczyła 608 mieszkańców¹³. Z kolei elenchus diecezjalny (rocznik urzędowy, w którym

⁸ Rodzina Turnau pochodziła z Czech. Jan Turnau przyszedł na świat w 1768 roku. Jego rodzina przeniosła się do Lwowa. Około 1800 roku Jan występuje jako kupiec we Lwowie. W 1818 roku nabywa Dobczyce wraz z okolicznymi wsiami. Umiera w 1830 roku. Majątek przechodzi w ręce jego syna Jakuba, któremu udaje się uzyskać nobilitację na pierwszy stopień szlachectwa w 1857 roku. Po jego śmierci właścicielem miejscowych dóbr zostaje jego syn Henryk, który w 1904 odsprzedaje je Stanisławowi Czerwińskiemu, zob. P. Figlewicz, 2015, s. 90–91, 553; S. Górzyński, 1999, s. 20–21.

⁹ Dz. U. 1919, nr 67, poz. 404.

¹⁰ J. Dziobek-Romański, 2012, s. 160.

¹¹ Dz. U. 1934, nr 64, poz. 537.

¹² J. R. Kasperek, 1884, s. 4–7.

¹³ J. Bigo, 1904, s.19.

drukowano między innymi podstawowe dane statystyczne dotyczące parafii: wykaz księży pracujących, liczba ludności itp.) podaje, że omawianą gminę zamieszkiwały 643 osoby¹⁴. Warto również zaznaczyć, że do rady wchodziły osoby, które opłacały 1/6 sumy podatków bezpośrednich¹⁵.

Szczegółowo sposób tworzenia kół wyborczych, a także wyłaniania radnych określała ordynacja wyborcza dla gmin z dnia 12 sierpnia 1866 roku. Istotną rolę odgrywał cenzus majątkowy, gdyż w zależności od wysokości opłacanego podatku zaliczonym się było do odpowiedniego koła wyborczego. Sporządzając listy osób uprawnionych do głosowania, naczelnik gminy wykazywał przy nazwisku roczną należność podatkową, która decydowała o kolejności w spisie wyborców. Następnie sumowano wysokość należnego podatku przypadającego na gminę i dzielono na 3 równe części. Na tej podstawie każdy z uprawnionych do głosowania był przydzielony do pierwszego, drugiego lub trzeciego koła wyborczego. Tym samym koła wyborcze składały się z różnej liczby osób, ale każde z nich wybierało taką samą ilość radnych. W związku z tym ordynacja wyborcza nie zapewniała ani równości, ani powszechności. Prawo wyborcze nie przysługiwało bowiem osobom, które przebywały na terenie gminy i nie opłacały podatków, a ponadto im wyższy podatek uczestnik gminy opłacał, tym jego wpływ na wynik wyborów był większy¹⁶.

Po odzyskaniu niepodległości doszło do istotnej zmiany w zakresie prawa wyborczego. Otóż utworzono czwarte koło wyborcze, do którego weszli wszyscy pełnoletni wyborcy bez względu na płeć, którzy dotychczas byli pozbawieni takiej możliwości. Rozszerzenie prawa wyborczego skutkowało tym, że do rad gminnych mogli być od tej pory wybierani dotychczasowi mieszkańcy zaboru pruskiego i rosyjskiego, a także kobiety¹⁷. W ten sposób wprowadzono wprawdzie powszechność prawa wyborczego, ale dalej nie było równości¹⁸.

Warto w tym miejscu przyjrzeć się bliżej składowi osobowemu rady i zwierzchności gminnej. W omawianym okresie wybory odbyły się w latach 1905, 1911, 1921, 1927. Oprócz tego uzupełnienie składu rady nastąpiło w 1913 roku i w 1919 roku. To drugie wiązało się z utworzeniem czwartego koła wyborczego. Zwierzchność gminną tworzyli: naczelnik (wójt), zastępca naczelnika oraz dwóch asesorów. W przypadku mniejszych miejscowości funkcję zastępcy sprawował jeden z asesorów.

Osoby będące członkami zwierzchności gminnej pobierały uposażenie. W roku 1905 przedstawiało się to w następujący sposób: naczelnik gminy otrzymywał 76 koron, jego zastępca 12, a asesor 10 koron. Z czasem, w związku z inflacją uposażenie wzrosło. Niemniej jednak nie było ono w pełni satysfakcjonujące. Stąd też wnioski członków zwierzchności o zwiększenie pensji. Należy bowiem zaznaczyć, że osoba wybrana na tę funkcję nie mogła z niej dobrowolnie zrezygnować. Największe uposażenie miał pisarz gminny.

¹⁴ „Elenchus” 1904, s. 153.

¹⁵ J. R. Kasperek, 1884, s. 7–8.

¹⁶ Ibidem, s. 65–68.

¹⁷ Dz. R. PKL, 1918. cz. II, nr 2, poz. 5.

¹⁸ Z. W. Pazdro, 1939, s. 11.

W roku 1905 wynosiło ono 100 koron. Na nim jednak ciążył obowiązek prowadzenia dokumentacji, w tym księgi gminnej, z czym związana była duża odpowiedzialność. Oprócz tego opłacano oglądacza bydła i świń, wydającego paszporty dla zwierząt (26 koron), oglądacza zwłok zmarłych, stwierdzającego zgon (12 koron) oraz posłańca pocztowego (10 koron)¹⁹. W przypadku tych dwóch pierwszych funkcji osoby je wykonujące musiały zdać najpierw odpowiedni egzamin. Funkcja oglądacza zwłok istniała w wielu miejscowościach galicyjskich, również i w miastach. Wynikało to z przyczyn finansowych, gdyż miejscowi lekarze nie chcieli jej wykonywać z powodu niskiego uposażenia.²⁰ W zestawieniu rachunków gminnych czasami występuje również wynagrodzenie dla stróża nocnego i stróża polowego.

Kolejni radni nie pobierali żadnego wynagrodzenia. Jednak jako miejscowa elita zasiadali we władzach instytucji działających na terenie gminy, między innymi w Spółce Oszczędności i Pożyczek, która od 1924 roku nosiła nazwę Kasy Stefczyka, czy też kółku rolniczym. Inicjatorem powołania ich do życia był Stanisław Czerwiński będący właścicielem majątku Gaik w Brzezowej. Już w 1906 zdecydował się na założenie Spółki Oszczędności i Pożyczek, która zapewniała chłopom dostęp do taniego kredytu, ale również wspierała wiele inicjatyw kulturalnych i społecznych²¹. W 1928 roku we władzach wspomnianej instytucji finansowej, oprócz Czerwińskiego, zasiadali następujący radni: Józef Mistarz, Stanisław Mistarz, Wojciech Koza, Franciszek Topa, Walenty Janas²². Kasa wywierała duży wpływ na funkcjonowanie kółka rolniczego, które w 1927 roku liczyło 40 osób. Przewodniczącym był Stanisław Czerwiński. Skład zarządu uzupełniali – Walenty Janas, Wojciech Koza. Z kolei do Związku Młodzieży, którego przewodniczącym również był Stanisław Czerwiński, działającego przy Okręgowym Towarzystwie Rolniczym w Wieliczce należało 90 osób. Właściciel majątku Gaik piastował także funkcję Prezesa Okręgowego Towarzystwa Rolniczego w Wieliczce²³.

Omawiając skład osobowy rady, warto przeanalizować również wpływy polityczne poszczególnych stronnictw. Wprawdzie w księdze gminnej nie odnajdujemy takich informacji, jednak dokumenty zgromadzone w Archiwum Narodowym w Krakowie pozwalają nam częściowo zrekonstruować mozaikę polityczną gminy Brzezowa z Targoszyną. Otóż na podstawie arkusza zawierającego wyniki wyborów z 1927 można nie tylko odtworzyć skład polityczny rady z 1927 roku, ale również z 1921 roku.

W pierwszych po odzyskaniu niepodległości wyborach samorządowych do rady gminnej weszło: 9 bezpartyjnych radnych, 2 wywodzących się

¹⁹ AP EPM, „Księga...” s. 121–123, 1905

²⁰ P. Figlewicz, 2015, s. 140.

²¹ Ibidem, s. 203.

²² Ibidem, s. 651.

²³ Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), „Urząd Wojewódzki Krakowski” (UWKr.), sygn. 29/206/528 (brak paginacji), Związek Młodzieży przy Małopolskim Towarzystwie Rolniczym, Okręgowe Towarzystwa Rolnicze i Kółka rolnicze – rejestracja, stan organizacyjny, działalność (1922–1927).

z Chrześcijańskiej Demokracji oraz 5 będących członkami PSL „Piast”²⁴. W wyniku kolejnych wyborów polityczny skład rady uległ zmianie. Oprócz radnych wywodzących się z Chrześcijańskiej Demokracji i PSL „Piast” znaleźli się w niej również członkowie Stronnictwa Chłopskiego i Polskiej Partii Socjalistycznej. Radni z tych dwóch ostatnich partii politycznych zostali wybrani w trzecim i czwartym kole wyborczym. Zatem wszyscy wybieralni radni reprezentowali stronnictwa polityczne. Oprócz tego skład rady uzupełniał Stanisław Czerwiński.

Jednak tylko w kilku wypadkach możemy wskazać przynależność poszczególnych radnych. Jednym z nich był Stanisław Czerwiński. Otóż w dokumentach archiwalnych z drugiej połowy lat dwudziestych XX wieku został określony jako konserwatysta. Nie wskazano jednak przy jego nazwisku przynależności do konkretnej partii politycznej. Potwierdza to w pewien sposób jego charakterystyka jako Prezesa Okręgowego Towarzystwa Rolniczego w Wieliczce, w której napisano, że „[...] usiłuje paraliżować działalność polityczną i skierować ją ku celom rolniczym [...]”²⁵. Niemniej jednak w okresie przed I wojną światową figurował wśród osób należących do Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego²⁶. Trudno określić, kiedy zmieniły się poglądy polityczne właściciela majątku Gaik. Być może dalsza kwerenda umożliwi udzielenie odpowiedzi na to pytanie.

Drugą z takich osób był kierownik szkoły – Wojciech Koza. Jeszcze w 1927 roku figurował w arkuszu rejestracyjnym jako członek PSL „Piast”. Niemniej jednak w okresie późniejszym stał się aktywnym członkiem Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Występował między innymi na zgromadzeniu przedwyborczym tej organizacji politycznej w Myślenicach²⁷. Oprócz niego do BBWR należał Franciszek Topa, który był prezesem koła w Brzezowej²⁸. Dotychczasowa kwerenda nie pozwoliła ustalić przynależności politycznej innych członków rady gminnej.

Wyniki wyborów wskazują, że również inne ugrupowania miały swój elektorat. W przypadku Chrześcijańskiej Demokracji należy podkreślić, że jednym z jej zwolenników był miejscowy proboszcz, który mógł oddziaływać na swoich parafian²⁹. Struktury PPS istniały w pobliskich wsiach takich jak: Lipnik i Kędzierzynka. Niestety, trudno stwierdzić, jak bardzo oddziaływały

²⁴ ANK, „UWKr.”, sygn.29/206/62, s. 2361, Informacje statystyczne na temat wyników wyborów samorządowych 1927 roku w gminie Brzezowa.

²⁵ ANK, „UWKr.”, sygn. 29/206/528 (brak paginacji), Związek Młodzieży przy Małopolskim Towarzystwie Rolniczym, Okręgowe Towarzystwa Rolnicze i Kółka rolnicze – rejestracja, stan organizacyjny, działalność (1922–1927).

²⁶ A. Wątor, 2015, s.339.

²⁷ ANK, „UWKr.”, sygn. 29/206/85 (brak paginacji), Sprawozdanie sytuacyjne wojewody krakowskiego za czas 2–8 listopada 1930.

²⁸ ANK, „UWKr.”, sygn. 29/206/96 (brak paginacji), Stan organizacyjny BBWR w powiecie myślenickim w czerwcu 1935 roku.

²⁹ ANK, „UWKr.”, sygn. 29/206/132, s. 2872, Wykaz ochotniczych straży pożarnych istniejących na terenie powiatu wielickiego (1927 r.).

one na mieszkańców gminy Brzezowa³⁰. Wydaje się, że dużo większy wpływ mógł odgrywać Związek Zawodowy Robotników Przemysłu Drzewnego Oddział Dobczyce, który pozostawał pod wpływem PPS. Należy bowiem zaznaczyć, że z rejonu Brzezowej i Kornatki pozyskiwano duże ilości drewna do okolicznych tartaków, w tym do Dobczyc. W mieście działały również garbarnie.

W składzie rady miejskiej w Dobzycach było dwóch członków partii PPS³¹. Z kolei Stronnictwo Chłopskie nie posiadało w tym rejonie jakichś większych struktur. Niemniej jednak hasła tego ugrupowania dotyczące przeprowadzenia reformy rolnej bez odszkodowania mogły liczyć na poparcie małopolskich chłopów, gdyż w okolicy były trzy większe majątki ziemskie. W pewien sposób potwierdza to udział chłopów z tej okolicy w wydarzeniach z początku lat trzydziestych³².

Samorząd gminny nie posiadał jednak stałej siedziby, co utrudniało jego funkcjonowanie (między innymi był problem z przechowywaniem dokumentacji czy też gotówki). Jeżeli chodzi o zabezpieczenie gotówki, to w marcu 1910 roku podjęto decyzję o zakupie „kasy ogniotrwałej”³³. Skoro jednak ją zakupiono, to najpewniej gdzieś ona musiała być umieszczona. Być może był to budynek sklepu kółka rolniczego bądź też dwór w Gaiku. Radni zdawali sobie jednak sprawę, że jest to rozwiązanie tymczasowe. W związku z tym rozpoczęto starania o postawienie budynku, który – między innymi – miał spełniać wspomnianą funkcję. Na posiedzeniu 22 października 1917 rada gminna podjęła stosowną uchwałę. „Budynek gminny”, bo tak go określono, miał być wzniesiony we współpracy z Kółkiem Rolniczym w Brzezowej. Do dyspozycji władz lokalnych miało być oddane jedno pomieszczenie. Budowę chciano sfinansować w oparciu o dodatkowy podatek, jakim miały być obłożone osoby pobierające zasiłki wojskowe³⁴. Trudno jednak stwierdzić, czy rzeczywiście środki na realizację tej inwestycji w ten sposób pozyskano. Natomiast budynek powstał, o czym świadczy jedno ze zdjęć wykonane w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Przynależność do gminy (tzw. prawo swojszczyzny)

Zgodnie z ustawą gminną z 12 sierpnia 1866 roku osoby zamieszkujące daną gminę posiadały różny status. Wyróżniano 3 kategorie mieszkańców – przynależnych do gminy, uczestników oraz osoby, które posiadały status obcych. Zgodnie z § 9 członkom gminy przysługiwało wiele praw, między innymi: prawo do swobodnego pobytu i prawo do głosowania. Oprócz tego w stosunku do

³⁰ ANK, „UWKr.”, sygn. 29/206/635, s. 64–68, Sprawozdanie dotyczące stanu organizacyjnego PPS. Obsada personalna komitetów.

³¹ Ibidem, s. 28–31.

³² Nowak K., s. 514.

³³ AP EPM „Księga...” s. 162, Protokół z dnia 12 marca 1910.

³⁴ AP EPM „Księga...” s. 186–187, Protokół z 26 października 1917r.

osób przynależnych gmina miała obowiązek udzielenia pomocy na wypadek zubożenia i niezdolności do pracy³⁵.

Prawo swojszczyzny szczegółowo regulowała ustawa z 3 grudnia 1863 roku³⁶. W świetle tej ustawy prawo swojszczyzny było dziedziczne. W związku z tym gminy niechętnie je przyznawały³⁷. 5 grudnia 1896 roku została uchwalona nowelizacja, która ułatwiła nabycie tego prawa. W paragrafie 2 znalazł się bowiem zapis, który stwierdzał, że gmina nie może odmówić przyjęcia do związku swojszczyzny osoby, w która w sposób nieprzerwany i dobrowolny przebywała na jej terenie przez co najmniej 10 lat³⁸. Warto wskazać jeszcze na jeden zapis związany z nabyciem prawa swojszczyzny. Otóż gmina mogła je przyznać tylko wtedy, kiedy dana osoba posiadała obywatelstwo austriackie. Z kolei, żeby je uzyskać, musiała najpierw uzyskać przyrzeczenie danej gminy, że zostanie uznana za przynależną do gminy po uzyskaniu obywatelstwa³⁹.

Po odzyskaniu niepodległości osoby posiadające prawo swojszczyzny nabywały polskie obywatelstwo, ewentualnie mogły też skorzystać z prawa opcji. Było to istotne dla osób, które nie urodziły się na terenie obszaru państwa polskiego⁴⁰.

Jak zatem wyglądała praktyka nadawania prawa swojszczyzny przez samorząd gminy Brzezowa z Targoszyną? W latach 1904–1934 rada gminna 22 razy musiała rozpatrywać wnioski o nadanie prawa przynależności. W czasach niewoli narodowej złożono takich wniosków 14, a okresie późniejszym tylko 8. Oznacza to, że w latach 1904–1918 rada gminna rozpatrywała średnio jeden taki wniosek rocznie. W jedenastu przypadkach zdecydowano się przyznać prawo przynależności, dwukrotnie wydano decyzję odmowną, a w stosunku do jednej osoby rada złożyła przyrzeczenie, że przyzna to prawo po uzyskaniu obywatelstwa austriackiego.

Przyrzeczenie uzyskał Raul Konstantyn du Puget – Puszet. Jest to o tyle ciekawe, że nie posiadał on w okolicy żadnego majątku ziemskiego, nie był też spokrewniony z okolicznym ziemiaństwem. W roku wystąpienia z wnioskiem o przyznanie mu prawa przynależności ukończył gimnazjum w Bochni⁴¹. W okresie późniejszym zasłynął jako założyciel Korporacji Akademickiej Jagiellonia w Wiedniu⁴². Wydaje się jednak, że być może jego rodzina miała jakieś kontakty towarzyskie z rodziną Turnau, która do 1904 była właścicielem majątku Gaik w Brzezowej. Trudno bowiem w inny sposób wyjaśnić przyczynę, dla której to właśnie do miejscowej rady gmin skierowano

³⁵ G. Kądziaławski, 2014, s. 170.

³⁶ RGBI 1863, nr 105, s. 368–376.

³⁷ G. Kądziaławski, 2014, s. 170.

³⁸ RGBI 1896, nr 222, s. 743–744.

³⁹ J. Buzek, 1901, s. 10.

⁴⁰ Dz. U. 1920, nr 7, poz. 44.

⁴¹ *Sprawozdanie... 1904*, s. 55.

⁴² Lista członków Polskiego Towarzystwa Akademickiego „Jagiellonia” w Wiedniu, <http://archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeumkorporacyjne/warszawa/k-jagiellonia> [dostęp: 20.01.2020].

taki wniosek. Jak już wspomniałem, takie przyrzeczenie było niezbędnym, aby wystąpić z wnioskiem o nadanie obywatelstwa.

Po odzyskaniu niepodległości rada 7 wniosków rozpatrzyła pozytywnie, a w stosunku do prośby Józefa Merandy złożyła stosowne przyrzeczenie dotyczące przyznania prawa przynależności. Był on architektem. Zaprojektował między innymi budynek strażnicy w Dobczycach (1924 r.). W związku z tym być może to właśnie on zaprojektował „budynek gminny” w Brzezowej i liczył na możliwość uzyskania prawa przynależności, co umożliwiłoby przyznanie mu obywatelstwa polskiego.

Analizując wnioski osób, którym nie przyznano prawa swojszczyzny, należy stwierdzić, że za podstawę odmowy posłużyły kwestie proceduralne. W jednym wypadku dopatrzono się, że osoba zwracająca się z wnioskiem opłacała podatki w sąsiedniej miejscowości i tam figurowała w spisie pospolitego ruszenia. Z kolei druga mieszkała poza gminą. W związku z tym nie był spełniony podstawowy warunek umożliwiający uzyskanie prawa przynależności, tj. zamieszkiwanie w sposób ciągły na terenie gminy przez min. 10 lat.

Z zapisów księgi gminnej możemy również dowiedzieć się, z jakich miejscowości pochodziły osoby zwracające się z omawianym wnioskiem. Zazwyczaj były to okoliczne wioski: Kornatka, Brzączowice, Czasław, Drogina, Wiśniowa, bądź też miasto Dobczyce. Zdarzały się jednak pojedyncze przypadki, kiedy dana osoba pochodziła z bardziej odległych miejscowości, takich jak: Karczew (pow. Tarnów), Nowe Rybie, Czukiew (pow. Sambor), Długopole k. Nowego Targu. Oznacza to, że osiedlała się tu ludność nie tylko z najbliższej okolicy, ale również z miejscowości odległych nawet o kilkadziesiąt kilometrów.

Odrębnym zagadnieniem pozostaje stosunek do osób narodowości żydowskiej. W omawianym źródle rękopiśmienniczym tylko raz występuje osoba wyznania mojżeszowego i to w kontekście przyznania prawa swojszczyzny. W tym wypadku mamy jednak do czynienia z sytuacją, kiedy to C.K. Starostwo w Wieliczce nakazało przyjąć Saula Klaftera jako przynależnego do gminy. Był on miejscowym karczarzem⁴³. Nie mamy informacji o wcześniejszym wniosku, choć na pewno musiał być złożony. Najprawdopodobniej rada gminy mogła go w ogóle nie rozpatrywać, bądź wydano decyzję odmowną. W takich sytuacjach osoba, która złożyła wniosek, mogła wystąpić do starostwa z zażaleniem. Po rozpoznaniu sprawy władze powiatowe, w myśl § 6 ustawy z dnia 5 grudnia 1896 roku, mogły wydać decyzję nakazującą przyznanie prawa przynależności⁴⁴. W poniższej tabeli wymieniono osoby, które złożyły omawiany wniosek.

⁴³ ANK, „Akta stanu cywilnego Izraelickiego Okręgu Metrykalnego Klasno-Podgórze”, sygn. 29/1473/43, Księga Ślubów, t. III.

⁴⁴ RGBI 1896, nr 222, s. 744.

Tabela. Osoby występujące z wnioskiem o nadanie im prawa przynależności do gminy

Data posiedzenia rady gminy	Nazwisko i imię osoby (osób) występującej o nadanie mu prawa przynależności	Rozstrzygnięcie
20 lipca 1904r.	Walenty Mika, syn Antoniego (Kornatka)	Rada gminna nie udziela mu prawa mu swojszczyzny (opłacał podatki w Kornatce i tam figurował w listach pospolitego ruszenia)
27 sierpnia 1904 r.	Raul Konstantyn du Puget – Puszet (Paryż)	Przyrzeczenie, że jeżeli uzyska w CK Namiestnictwie obywatelstwo austriackie to otrzyma prawo przynależności do gminy
9 września 1905 r.	Wojciech Krupa	Przyjęty jako przynależny do gminy
9 września 1905 r.	Saul Klafter	C.K. Starostwo w Wieliczce uchwałą z dnia 3 kwietnia 1905 L.6915 poleca przyjąć do gminy jako przynależnego (mieszka od ponad 10 lat)
27 października 1906 r.	Stanisław Dobosz (Karczew p. Tarnów)	Przyjęty jako przynależny do gminy (od 30 lat zamieszkały)
27 października 1906 r.	Jan Chorabik (Brzączowice)	Przyjęty jako przynależny do gminy (od 16 lat zamieszkały)
10 czerwca 1907 r.	Franciszek Topa, syn Macieja i Elżbiety (Kornatka)	Przyjęty jako przynależny do gminy
22 lutego 1908 r.	Walenty Orlik, syn Wojciecha i Teresy z Flaków (Dobczyce)	Rada gminy nie przyznaje mu prawa przynależności (urodził się na terenie miasta Dobczyce, w którym obecnie mieszka)
13 października 1908 r.	Jakub Stajek (Czasław)	Przyjęty jako przynależny do gminy (opłata 5 koron)
2 kwietnia 1909 r.	Wdowa z dziećmi po śp. pamięci Wojciechu Sternalu (zmarł w Brzezowej, ale przynależny był do Nowego Rybia)	Przyjęci jako przynależni do gminy
5 października 1912 r.	Józef Dobosz	Przyjęty jako przynależny do gminy (opłata 10 koron)
5 października 1912 r.	Franciszek Włodek	Przyjęty jako przynależny do gminy
31 marca 1914 r.	Andrzej Klikuszewski (Długopole k. Nowego Targu)	Przyjęty jako przynależny do gminy (opłata 10 koron)
12 czerwca 1915 r.	Stanisław Czerwiński (właściciel majątku Gaik)	Przyjęty jako przynależny do gminy (od 11 lat zamieszkały)
12 kwietnia 1919 r.	Józef Meranda (budowniczy)	Odpowiedź: Jeżeli otrzyma obywatelstwo polskie, to otrzyma prawo przynależności
5 lipca 1931 r.	Marcin Dominik (Wiśniowa)	Przyjęty jako przynależny do gminy (opłata 15 zł)

Data posiedzenia rady gminy	Nazwisko i imię osoby (osób) występującej o nadanie mu prawa przynależności	Rozstrzygnięcie
8 lipca 1929 r.	Piotr Bałdyra (Czukiew, pow. Sambor)	Przyjęty jako przynależny do gminy (od 10 lat zamieszkały)
31 sierpnia 1930 r.	Błażej Leśniak	Przyjęty jako przynależny do gminy (od 10 lat zamieszkały)
20 lutego 1932 r.	Jan Hynek (Droginia)	Przyjęty jako przynależny do gminy
20 marca 1932 r.	Jan Górka (Łęki)	Przyjęty jako przynależny do gminy
8 października 1933 r.	Katarzyna Grzywaczowa i jej synowie – Edmund i Edward	Przyjęci jako przynależni do gminy (od 3 lat zamieszkują i w związku z tym opłata 5 zł)
10 maja 1934 r.	Wojciech Stelmach (Skrzynka)	Przyjęty jako przynależy do gminy (od 10 lat zamieszkały)

Źródło: *Księga Protokołów Rady Gminy Brzezowa z Targoszyną 1904–1934.*

Bezpieczeństwo mieszkańców

Zgodnie z brzmieniem ustawy z 1866 roku gmina realizowała wiele zadań własnych. Wśród nich można wyróżnić: zarządzanie majątkiem gminnym, zapewnienie szeroko rozumianego bezpieczeństwa mieszkańcom, dbanie o infrastrukturę lokalną taką jak mosty, drogi itp. oraz zadania związane z funkcjonowaniem szkół ludowych⁴⁵.

W zakresie bezpieczeństwa samorząd lokalny starał się zapewnić mieszkańcom nie tylko bezpieczeństwo osobiste, ale podejmowano również działania w celu ochrony ich własności. Kilkakrotnie na kartach omawianej księgi możemy odnaleźć zapisy dotyczące tej ważnej sfery działalności samorządu gminnego.

Po raz pierwszy miało to miejsce w 1905 roku. Wówczas na posiedzeniu rady gminy w listopadzie 1905 roku podjęto uchwałę nakazującą Zwierzchności Gminnej zwrócić się z prośbą, „[...] celem zapobieżenia niepokoju w gminie [...]”, do C. K. Starostwa w Wieliczce⁴⁶. Co prawda lektura księgi gminnej nie przynosi nam odpowiedzi na pytanie, o jakie niepokoje chodzi, ale najprawdopodobniej miało to związek z rewolucją 1905 roku, jaka rozgrywała się wówczas w zaborze rosyjskim. W Krakowie pierwsze wystąpienia ludności polskiej, która solidaryzowała się z rodakami mieszkającymi na terenie Cesarstwa Rosyjskiego, zostały zorganizowane już w lutym 1905 roku. Z czasem uczestnicy wieców i manifestacji zaczęli wysuwać żądania polityczne związane ze zmianą ordynacji wyborczej. Kulminacja fali protestów nastąpiła we wrześniu i w październiku⁴⁷. Być może zatem również i w Brzezowej doszło do wzrostu nastrojów rewolucyjnych wśród ludności chłopskiej bądź też jakichś prób zorganizowania protestów.

⁴⁵ S. Grodziski, 1992, s. 86.

⁴⁶ AP EPM „Księga...”, s. 121–123, Protokół z 7 listopada 1905r.

⁴⁷ M. Śliwa, 2005, s. 169.

Dużym problemem wsi galicyjskiej było zjawisko włóczęgostwa i żebractwa. Dotyczyło to również wsi Brzezowa. Świadczy o tym między innymi zapis, jaki pojawia się pod datą 13 października 1908 roku. Wówczas to rada gminy podjęła uchwałę, na mocy której wprowadzono godzinę policyjną. Postanowiono, że będzie obowiązywać od godziny 21 i od tej pory wszystkie karczmy w obrębie gminy muszą być zamknięte. W uzasadnieniu czytamy, że „[...] dozór policyjny utrudniony, włóczęgostwo w ostatnich czasach się wzmogło i niekorzystnie wpływa na stosunki moralne i pod względem obyczajowości [...]”. Można zatem domniemywać, że w tym wypadku mieliśmy też do czynienia z prostytucją⁴⁸. Warto również dodać, że w przypadku włóczęgostwa i żebractwa osobę „obcą” można było wydalić z terenu gminy. To samo również dotyczyło osób, które nie prowadziły „nieskazitelnego żywota”⁴⁹. Należy jednak zauważyć, że na terenie Brzezowej istniała tylko jedna karczma, która była prowadzona przez wspomnianego już Saula Klaftera. W związku z tym obroty karczmarza musiały w sposób znaczący zmaleć. Nie należy się zatem dziwić, że budynek ten w 1909 roku został wykupiony i założono tam sklep kółka rolniczego⁵⁰. Ponadto z początkiem 1910 roku podjęto decyzję o braku konieczności udzielania koncesji na wyszynk alkoholu⁵¹. Uniemożliwiło to funkcjonowanie jakiegokolwiek karczmy w okolicy. Budynek kółka został rozbudowany w 1936 roku w oparciu o środki Kasy Stefczyka w Brzezowej, która od tej miała tam również swoją siedzibę⁵².

Analizując dalej wspomniany zapis z księgi gminnej, należałoby znaleźć odpowiedź na jeszcze jedno pytanie: jak wyglądał dozór policyjny tej miejscowości? Otóż począwszy od 13 stycznia 1906 roku rada gminy ustanowiła stróża nocnego. Miał on być opłacany ze środków wpłacanych od osób, na których spoczywał obowiązek pełnienia warty w nocy⁵³. Najprawdopodobniej jednak kwestie finansowe spowodowały, że bardzo szybko zlikwidowano stanowisko płatnego stróża nocnego, gdyż już w budżecie na kolejny rok brakło tej pozycji w wydatkach. To tym bardziej zrozumiałe, gdyż wówczas rozpoczęto budowę szkoły, co wiązało się ze zwiększeniem obciążeń podatkowych dla miejscowej ludności. Ponownie wynagrodzenie dla osoby piastującej tę funkcję pojawiło się w budżecie gminy w grudniu 1917 roku⁵⁴. W kolejnych jednak latach stróża nie opłacano i dopiero w 1934 roku sprawa ustanowienia tego stanowiska ponownie była rozpatrywana na posiedzeniu rady gminy. Wniosek w tej sprawie złożył wójt, ale radni się nie zgodzili. Uznali bowiem, że warty nocne mają być pełnione, tak jak do tej pory – kolejno przez mieszkańców⁵⁵.

Rada gminna dostrzegала również problem z nadzorem „własności polowej”. Zapewne chodziło w tym wypadku o różnego rodzaju kradzieże płodów

⁴⁸ AP EPM „Księga...”, s. 154–155, Protokół z 13 października 1908 r.

⁴⁹ K. Broński, 2008, s. 15.

⁵⁰ Archiwum Parafii Dobczyce, *Kronika parafialna* (brak paginacji).

⁵¹ AP EPM „Księga...”, s. 160, Protokół z 22 stycznia 1910 r.

⁵² P. Figlewicz, 2015 s. 258.

⁵³ AP EPM „Księga...”, s. 127, Protokół z 13 stycznia 1906 r.

⁵⁴ AP EPM „Księga...”, s. 186, Protokół z 28 grudnia 1917 r.

⁵⁵ AP EPM „Księga...”, s. 414, Protokół z 10 maja 1934 r.

rolnych. W związku z tym zdecydowano się utworzyć stanowisko gminnego strażnika polowego. Co prawda trudno do końca stwierdzić, kiedy je ustanowiono, ale w 1921 roku pojawiła się informacja o wyborze nowego strażnika polowego.⁵⁶ W związku z faktem, że w tym okresie zapisy księgi gminnej dotyczące budżetu są mało szczegółowe, trudno jednoznacznie stwierdzić, czy strażnik polowy przez cały czas był opłacany z funduszy gminnych.

Omawiając kwestie bezpieczeństwa mieszkańców należy również wspomnieć o bezpieczeństwie sanitarnym i przeciwpożarowym. W omawianej księdze odnaleźć możemy jedynie kilka wzmianek na temat realizacji tych zadań własnych gminy. W odniesieniu do kwestii sanitarnych w jednym z protokołów czytamy o zakazie wznoszenia nowych budynków, w których pomieszczenie mieszkalne połączone byłoby ze stajnią. Uchwała została podjęta na skutek rozporządzenia starostwa, w którym polecono zlikwidować w budynkach połączenia części mieszkalnej ze stajnią. Rada uznała jednak, że takich domów jest tylko kilkanaście, więc nie będzie nakazywała likwidować wspomnianego połączenia w budynkach już istniejących⁵⁷.

Z kolei jeżeli chodzi o bezpieczeństwo przeciwpożarowe, to rada gminy podjęła w 1916 roku uchwałę zwiększającą odległość pomiędzy budynkami wzniesionymi z materiałów nieogniotrwałych z 10 do 20 metrów⁵⁸. Uznano bowiem, że ustawowa odległość 10 metrów jest niewystarczająca⁵⁹. Decyzja ta jednoznacznie wskazuje na fakt, że większość budynków była drewnianych, część – być może – kryta słomą. Ponadto do takiej decyzji mogły radę skłonić często wybuchające pożary, które czasem obejmowały również sąsiadujące zabudowania.

Oświata

Gmina musiała realizować wiele zadań związanych z funkcjonowaniem szkół ludowych. Chodziło nie tylko o ich utrzymanie, ale również o budowę nowych budynków szkolnych. Wydatki oświatowe w sposób znaczący obciążały budżet gminy. Analizując pozycje budżetu z poszczególnych lat należy stwierdzić, że rokrocznie w celu pokrycia wydatków szkolnych uchwalano dość wysokie dodatki do podatków bezpośrednich. Wynosiły one w okresie autonomii galicyjskiej od 27 do 40%, czyli od każdej 1 korony podatku gmina pobierała od mieszkańców dodatkowo od 27 do 40 halerzy. Nie należy się zatem dziwić, że po I wojnie światowej funkcjonowanie szkół ludowych było szczególnie trudne. Inflacja skutkowała tym, że kilkakrotnie zaistniała konieczność uchwalenia nadzwyczajnych dodatków do podatku gruntowego – na przykład 16 marca 1922 roku rada gminy uchwaliła dodatek w wysokości 70 tys. marek polskich, który miał być podzielony między mieszkańców⁶⁰. Środki te nie wystarczyły

⁵⁶ AP EPM „Księga...”, s. 215, Protokół z 19 lipca 1921 r.

⁵⁷ AP EPM „Księga...”, s. 135, Protokół z 3 kwietnia 1906 r.

⁵⁸ AP EPM „Księga...”, s. 184, Protokół z 1 grudnia 1916 r.

⁵⁹ Dz.U. Rozp. Kr. 1907, nr 57, s. 117–125.

⁶⁰ AP EPM „Księga...”, s. 220–221, Protokół z 16 marca 1922 r.

jednak na pokrycie wydatków szkolnych w 1922 roku i dlatego w celu pokrycia niedoboru 21 lutego 1923 uchwalono kolejny nadzwyczajny dodatek w wysokości 400 tys. marek polskich⁶¹. W listopadzie 1923 r. ponownie zaistniała konieczność wsparcia funduszu szkolnego. W związku z tym nadzwyczajny dodatek wyniósł 31 000 000 marek polskich⁶².

Nie sposób przy tej okazji nie wspomnieć o wzniesieniu w Brzezowej budynku szkolnego. Początki szkoły w tej miejscowości sięgają 1862 r. Zorganizowano wtedy szkołę jednoklasową⁶³. Nie udało się jednak ustalić, gdzie odbywała się nauka. W okolicznych miejscowościach na potrzeby szkolne adaptowano budynki prywatne. Zapewne w tym wypadku było podobnie. Do obwodu tej szkoły, oprócz Brzezowej z Targoszyną, należała sąsiednia gmina: Kornatka z Burletką.

Na początku XX wieku miejscowa społeczność zaczęła zabiegać o podniesienie stanu organizacyjnego szkoły. W związku z tym zaistniała konieczność rozpoczęcia rozbudowy infrastruktury oświatowej. W latach 1905–1907 wyłączono z obwodu szkolnego sąsiednią gminę ze względu na uruchomienie w niej szkoły⁶⁴. Spowodowało to również podział funduszu szkolnego. Pomimo tego nowy budynek szkolny był niezbędny. Już w 1905 r. na posiedzeniu rady gminnej zapadła decyzja o przyspieszeniu budowy. Wówczas to miejscowa rada szkolna wystąpiła z wnioskiem do Rady Szkolnej Okręgowej w Wieliczce, jednak dopiero w 1909 roku udało się uzyskać zgodę wspomnianej rady i pozyskać fundusze na rozpoczęcie inwestycji. W tym celu zdecydowano się podjąć starania o uzyskanie zasiłku z funduszu szkolnego krajowego. Takie możliwości wprowadzała ustawa z 1894 roku⁶⁵. Zwierzchność gminna została upoważniona do tego, aby zdeponować 120% wartości dodatków do podatków bezpośrednich w starostwie (łącznie była to kwota 843 koron). W zamian za to zasiłek, jaki gmina mogła uzyskać, wynosił 15 tys. koron. Samorząd gminny nie dysponował taką kwotą i dlatego chciał wykorzystać do tego środki z własnego funduszu zakładowego zdeponowanego w Powiatowej Kasie Oszczędności w Wieliczce. Władze powiatowe nie wyraziły na to jednak zgody. Zaproponowały, aby brakującą sumę gmina pożyczyla od jednej z instytucji finansowych. Ostatecznie udało się wspomniany zasiłek z funduszu krajowego pozyskać. Należy również nadmienić, że w kosztach budowy szkoły uczestniczył także obszar dworski⁶⁶. W 1909 roku instytucja oświatowa w Brzezowej stała się szkołą dwuklasową⁶⁷.

Budowa szkoły, a także innej infrastruktury okazała się jednak dużo bardziej kosztowna. Wystąpiono do rady szkolnej krajowej o pożyczkę uzupełniającą w wysokości 2,4 tys. koron, co stało się możliwe po zdeponowaniu

⁶¹ AP EPM „Księga...”, s. 227–228, Protokół z 21 lutego 1923 r.

⁶² AP EPM „Księga...”, s. 229, Protokół z 16 listopada 1923 r.

⁶³ P. Figlewicz, 2015, s. 189.

⁶⁴ AP EPM „Księga...”, s. 131–149,

⁶⁵ Dz. U. Rozp. Kr. 1894, nr 49, s. 197–204.

⁶⁶ AP EPM „Księga...”, s. 159, Protokół z 3 października 1909 r.

⁶⁷ „Szematyzm” 1909, s. 754.

w starostwie kwoty wartości 120% dodatków bezpośrednich. W tym celu zaciągnięto pożyczkę w Spółce Oszczędności i Pożyczek w Brzezowej w wysokości 1,05 tys. koron. Z kolei rok później we wspomnianej już instytucji finansowej pozyskano kolejną pożyczkę w wysokości 1,1 tys. koron. Podsumowując – budynek szkoły ludowej udało się wybudować nie tylko ze środków zasiłku krajowego funduszu szkolnego, ale również dzięki możliwościom uzyskania niskoprocentowanych pożyczek z miejscowej Spółki Oszczędności i Pożyczek.

Lokalna infrastruktura

Do zadań własnych gminy należało również dbanie o lokalną infrastrukturę, w tym przede wszystkim o drogi. Na kartach omawianej księgi odnajdujemy zapisy dotyczące tej sfery działalności samorządu lokalnego. W praktyce odnoszą się one do obowiązku świadczenia pracy przy remoncie dróg (szarwark). Zasadniczo stosowne uchwały rady podejmowane były między styczniem a początkiem maja z tym zastrzeżeniem, że ich wykonanie nastąpi w drugiej połowie maja (czas wolny od robót polowych). Wymiar tej robocizny wynosił 1 dzień pracy ciągłej od każdego numeru. W przypadku domów, gdzie znajdowały się konie, gospodarz miał obowiązek stawić się z wraz furmanką. Uchwały w tej sprawie zostały podjęte w następujących latach: 1911, 1912, 1913, 1919, 1920, 1921, 1923, 1927, 1932, 1934. W roku 1919, ze względu na katastrofalny stan dróg, zwiększono wymiar robocizny do 2 dni.

W księdze wymienione zostały szczegółowo drogi gminne, co też umożliwia nam prześledzenie szlaków komunikacyjnych w obrębie gminy. Niestety, trudno stwierdzić, które z tych dróg i w jakim stopniu były niszczone wskutek, jak się wydaje, wiosennych roztopów i wylewów rzeki Raby. Jedyne w odniesieniu do 1934 roku możemy założyć, że większość infrastruktury drogowej została zniszczona z powodu wylewu rzeki Raby, który spustoszył powiat myślenicki, zalewając wiele miejscowości, w tym położone nieopodal miasto Dobczyce. W protokole bowiem czytamy, że konieczność nałożenia szarwarku wynika z tego, że miejscowość nawiedziła „niezwykła powódź w dniach 16–18 lipca”⁶⁸.

Podsumowanie

Księga Protokołów Rady Gminnej w Brzezowej jest pierwszorzędym źródłem w charakteryzowaniu działalności samorządu gminnego. Możemy przy jej pomocy nie tylko odtworzyć skład osobowy rady i zwierzchności gminnej, ale również sposób realizacji zadań, jakie nakładała na gminę ustawa z 1866 roku. Najwięcej miejsca poświęcono w niej sprawom bezpieczeństwa, oświaty oraz gminnej infrastrukturze drogowej. Charakteryzując te kwestie nie można pominąć roli lokalnych instytucji, takich jak kółko rolnicze czy też Kasa Stefczyka

⁶⁸ AP EPM „Księga...”, s. 415, Protokół z 22 lipca 1934 r.

w Brzezowej. Odgrywały one istotną rolę z życia mieszkańców. Lektura książki pozwala również odtworzyć politykę samorządu lokalnego w stosunku do osób, które występowały z wnioskiem o przyznanie im prawa przynależności. Należy jednak podkreślić, że zapisy książki nie mają charakteru sprawozdań stenograficznych, co stanowi duże wyzwanie badawcze przed każdym, kto chciałby przeanalizować zawartość tego źródła rękopiśmienniczego. W związku tym konieczna będzie uzupełniająca kwerenda, która pozwoli na skorygowanie potencjalnych błędów, bądź też umożliwi poznanie motywów, jakimi kierował się samorząd gminy przy podejmowaniu różnych decyzji. Podsumowując należy stwierdzić, że omawiana księga przynosi wiele cennych informacji o życiu lokalnej społeczności, ale nie może stanowić jedynej bazy źródłowej.

Bibliografia

Archiwum prywatne Elżbiety Polończyk-Moskal (AP EPM)

AP EPM, Księga Protokołów Rady Gminnej w Brzezowej 1904–1934.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK)

ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski (dalej UWKr), sygn. 29/206/528 (brak paginacji), Związek Młodzieży przy Małopolskim Towarzystwie Rolniczym, Okręgowe Towarzystwa Rolnicze i Kółka rolnicze – rejestracja, stan organizacyjny, działalność (1922–1927).

ANK, UWKr, sygn. 29/206/62, s. 2361, Informacje statystyczne na temat wyników wyborów samorządowych 1927 roku w gminie Brzezowa.

ANK, UWKr, sygn. 29/206/528 (brak paginacji), Związek Młodzieży przy Małopolskim Towarzystwie Rolniczym, Okręgowe Towarzystwa Rolnicze i Kółka rolnicze – rejestracja, stan organizacyjny, działalność (1922–1927).

ANK, UWKr, sygn. 29/206/85 (brak paginacji), Sprawozdanie sytuacyjne wojewody krakowskiego za czas 2–8 listopada 1930.

ANK, UWKr, sygn. 29/206/96 (brak paginacji), Stan organizacyjny BBWR w powiecie myślenickim w czerwcu 1935 roku.

ANK, UWKr, sygn. 29/206/132, s. 2872, Wykaz ochotniczych straży pożarnych istniejących na terenie powiatu wielickiego (1927 r.).

ANK, UWKr, sygn. 29/206/635, s. 64–68, Sprawozdanie dotyczące stanu organizacyjnego PPS. Obsada personalna komitetów.

ANK, Akta stanu cywilnego Izraelskiego Okręgu Metrykalnego Klasno-Podgórze, sygn. 29/1473/43, Księga Ślubów T. III.

Archiwum Parafii Dobczyce (AP Dobczyce)

AP Dobczyce, *Kronika parafialna* (brak paginacji)

Akty prawne

Gesetz, betreffend die Regelung der Heimatverhältnisse. Wirksam für Böhmen, Dalmatien, Galizien mit Krakau, Oesterreich unter und ob der Enns, Salzburg, Steiermark, Kärnthen, Krain und die Bukowina, Mähren, Schlesien, Tirol, Vorarlberg, Görz und Gradiska, Istrien und die Stadt Triest mit ihrem Gebiete (RGI, 1863, nr 105, s. 368–376.)

- Gesetz, wodurch einige Bestimmungen des Gesetzes vom 3. December 1863 (R. G. Bl. Nr. 105), betreffend die Regelung der Heimatverhältnisse, abgeändert werden* (RGBl, 1896, nr 222, s. 743–744.)
- Rozporządzenie Polskiej Komisji Likwidacyjnej z dnia 23 listopada 1918 o rozszerzeniu prawa wyborczego do rad gminnych (Dziennik Rozporządzeń Polskiej Komisji Likwidacyjnej, 1918. cz. II, nr 2, poz. 5).
- Ustawa z 20 stycznia 1920 o obywatelskie Państwa Polskiego (Dz. U. 1920, nr 7, poz. 44).
- Ustawa z dnia 15 maja 1907 roku obowiązująca w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim zmieniająca niektóre postanowienia ustawy z 13 października 1899 r. (Dz. U. Rozp. Kr. 1907, 57, s. 117–125).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 1894 o kosztach zakładania i utrzymywania szkół ludowych i o funduszach szkolnych (Dz. U. Rozp. Kr. 1894, nr 49, s. 197–204).
- Ustawa z dnia 26 lipca 1919 r. zmieniająca postanowienia galicyjskiej ustawy gminnej, obowiązująca na terytorium b. Galicji (Dz. U. 1919, nr 67, poz. 403).
- Ustawa z dnia 26 lipca 1919 r. o połączeniu obszarów dworskich z gminami, obowiązująca na terytorium b. Galicji (Dz. U. 1919, nr 67, poz. 404).
- Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (Dz. U. 1933, nr 35, poz. 294).
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 14 lipca 1934 r. o podziale powiatu myślenickiego w województwie krakowskim na gminy wiejskie (Dz. U. 1934, nr 64, poz. 537).
- Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim obowiązujących z wyciągiem orzeczeń c. k. Trybunału administracyjnego. Podręcznik dla organów c. k. Władz rządowych i Władz autonomicznych, wyd. J.R. Kasparek, t. 1, wyd. 3 poprawione, Lwów 1884.

Opracowania

- Bigo J., 1904, *Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami [...] w Królestwie Galicji, Wielkim Księstwie Krakowskim i Księstwie Bukowińskim z uwzględnieniem wszystkich dotąd zaszłych zmian terytorialnych kraju*, Lwów.
- Broński K., 2008, *Kwestia opieki publicznej nad ubogimi w Galicji w dobie autonomicznej (wybrane problemy)*, „Zeszyty Naukowe UEK”, 779, s. 9–27.
- Buzek J., 1901, *Nowa ustawa o swojszczyźnie*, Cieszyn.
- Czemeryński Kornel K., 1870, *O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej polskiej wedle źródeł wiarygodnych w II działach*.
- Dolnicki B., 2019, *Samorząd terytorialny*, Warszawa.
- Dziobek-Romański J., 2012, *Proces ujednoczenia ustroju samorządu terytorialnego w II RP*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 22 (2), s. 149–177.
- [Red.] 1904, *Elenchus Venerabilis Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioeceseos Cracoviensis pro Anno Domini 1904*, Kraków.
- Figlewicz P., 2015, *Królewskie miasto Dobczyce od czasów najdawniejszych do współczesności*, Kraków–Dobczyce.
- Górzyński S., 1999, *Nobilitacje w Galicji w latach 1772–1918*, Warszawa.
- Grodziski S., 1992, *Samorząd gminny i powiatowy w Galicji epoki autonomicznej*, „Krakowskie Studia Prawnicze”, 25, s. 77–90.

- Grzybowska M., 2003, *Decentralizacja i samorząd w II Rzeczypospolitej*, Kraków.
- Górak A., Latawiec K., (oprac.), 2012, *Kancelaria organów władzy w Galicji. Wybór źródeł*, Lublin.
- Kądziałowski G., 2014, *Prawo swojszczyzny („Heimathrecht”) jako wyraz przynależności do gminy*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, 17, s. 169–181.
- Nowak K., 1958, *Strajki i wystąpienia chłopów w latach 1930–1934*, „Przegląd Historyczny”, 49 (3), s. 510–529.
- Pazdro Z. W., 1939, *Przemiany ustrojowe samorządu terytorialnego na obszarze b. Galicji (1918–1938)*, Lwów.
- [Red.] 1904, *Sprawozdanie Dyrekcyi C.K. Gimnazjum w Bochni na rok szkolny 1904*, Kraków.
- [Red.] 1909, *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1909*, Lwów.
- Śliwa M., 2005, *Wpływ rewolucji 1905 roku na Galicję*, „Przegląd Nauk Humanistycznych” 4 (2), s. 163–172.
- Wątor A., 2015, *Spis większych właścicieli ziemskich należących do Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w dzielnicy austriackiej*, „Galicja. Studia i materiały”, 1, s. 328–342.

Netografia

- Lista członków Polskiego Towarzystwa Akademickiego „Jagiellonia” w Wiedniu, <http://archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeumkorporacyjne/warszawa/k-jagiellonia> [dostęp: 20.01.2020].